

ШАХТАРСЬКА ЗОРЯ

Нарис

Ясної днини сонце над донецькими степами сходить таке яскраво-біле, що не лише на нього чи на крило посрібленої хмари під ним,— вона мовби зі ртуті,— а й попід сонцем і хмарою боляче дивитися очам. І мружишся від того ярого саява, наче влітку, дарма що по чорній землі (не подарувала сьогорічна зима снігу) в'юниться поземиця і вітер з морозом струже. Донецький вітер гострий, як бритва.

Якось воно аж не личить: велика ялинка посеред міста, вся у веселих закличних вогнях (ще її не розібрано після свята) — і чорний мороз, і така прозора, бідна, з опалою інею, поземиця. Селян тут поблизу немає, все люди робочі, шахтарі, а як тільки зійшлися, то за другим-третім словом неодмінно скаже хтось:

— От, снігу немає... Голоморозь... Кепсько.

Людей на тротуарах, проте, навдивовижу мало, хоч уже восьма ранку і сонце вихопилося з-за далеких пагорбів. Підбігцем ідуть школярі до шкіл, неспіхом котяться напівпорожні автобуси чистісінькими, наче їх уночі мели, вулицями, а перехожих де-не-де. Це одразу впада в око приїжджому. Адже Горлівка — місто чимале, триста з лишком тисяч населення, майже дві Полтави, два Чернігова — і таке малолюддя. Проте, щоб не дивуватися з цього, треба приїхати до Горлівки не о восьмій чи дев'ятій, а принаймні о шостій ранку. Тоді місто найжвавіше, бо саме в цей час іде і їде на шахти перша зміна, іде і їде на заводи і кар'єри.

Робоча людина досвітня.

Ідеш вітряною вулицею і мимоволі вгадуєш, як сам, іще, вдається, так недавно, біг зимового досвітку на роботу і щулився від пекучого морозу з оцим ось вітриськом, а на стрілках біля станції у світлі різнокольорових ліхтарів блищали холодні колії, що немов аж дзвенять, і гув, кликав хрипкенький деповський гудок. А тут іще, на горі, демобілізовуючись, відмовився під шапки й шинелі, хоч було проти зими і форму давали на вибір, а взяв безкозирку та коротенький бушлат — і тепер оце гниє! Хотілося, бач, пошелестіти золотоякірними стрічками перед дівочим плем'ям та похизуватися плечима і грудьми, що їх так ловко облягає бушлат... Одначе каяття се нетривке: добіг до душової, перевдягся в негнучку од мазуту робу — і до станка. А тут уже мерзнути ніколи, до того ж у гурті всім однаково холодно. Це почуття також гріє...

Згадуєш — і мовби теплішає тобі, і вже не так жалить тебе в тонкому повсяксезонному пальті знайомий здавна вістряган.

Іти одразу на шахту ніби незручно: тільки з поїзда — і ось вам, мовляв, моє відрядження, маю таке й таке завдання, покажіться-но, які ви є. Надто вже зухвало виходить, як оте "прийшов, побачив..." Ні. Кортить просто подихати цим повітрям, що пахне металевою жужіллю і димами, подивитися місто, чепурне і чисте, послухати людей, хоча б краєм вуха,— тоді воно і до мети легше йтиметься. Бо поки що маєш однісіньку нотатку в записнику: "Горлівка, шахта 4-5 ім. Микити Ізотова. Віктор Довбиш. Молодий. Герой Соціалістичної Праці".

У центрі старої Горлівки відомий пам'ятник "донецькому богатиреві", за словами Горького, Микиті Ізотову. Широкоплечий, потужний, стоїть він у тому, в чому вийшов з лави: в "шахтьорках", у кепці, трохи збитій назад, і з лампою-коногонкою в руці. У всій його постаті відчувається спокій людини дужої, справді богатирський спокій.

Трохи навскоси, у сквері, супроти Ізотова піднятий на п'єдестал Т-34 (тридцятьчетвірки брали в сорок третьому Горлівку), і обидва пам'ятники дуже схожі між собою — притаєною силою та впевненістю, з якою стоять вони на своїй землі. Схожі, як два велети.

А понад містом дими, дими. Легають за вітром, летять у далеч, до степового небокраю, і сонце затуляє легенька імла вже на цілий день.

На ринку теж не надто велелюдно, може, тому, що він таки просторий. У рядах селяни й приміські домогосподарки. Всі вони однаково бідові, балакучі й дотепні, якщо зачепиш.

— З чого це у вас, тітонько, щітки, що такі білі та пишні?

— Із шпигату, синок. Бери, жінка з дому не вижене. За руб оддам.

— ...Візьміть рукавички, пухові, теплюсінькі, м'якусінькі, як ремезове гніздо,— припрошує; в'язальниця, а в очах усмішки.

Справді добрі рукавички. Та усмішка ще краща — добра і нехитра.

Далі у плетеному кошику височіє гірка ніжно-срібних, з воском, віночків. Се нареченим, що ждуть весілля. Біля жінки з віночками, трохи, щоправда, віддалік, зупиняються зовсім ще юні дівчатка, роздивляються ту срібну мрію з ледь помітною зачарованою усмішкою на устах, потім сором'язливо озираються довкола — чи ніхто, бува, не помітив?..

— Почім віночки, молодице?

— А вони тобі не потрібні, не про твої літа добро, гуляй далі.

Що ж, правильно. Не доросли... І нема чого дути губу на оте слухне "гуляй далі".

А ось бабуса, закушкана в сіру пухову хустку, продає картоплю, продовговату, але добірну. Одразу видно — донбасівська, тут її звуть "розовка". Я знаю її на смак — піскувату, тривку, як хліб. Принаймні такою вона здалася мені тоді, в сорок другому, коли, ще підлітком

бувши, в осінньому пальтечку, босий, без кепки піхтурою добивався з-під Боково-Антрацита на Полтавщину. Те було на початку вересня, десь тут поряд, либонь, між Єнакієвим та Дебальцевим. Біженці, голод, міньба... А тут ні їсти нічого, ні проміняти. Дійшов до якогось висілка чи до села. Трохи поодаль від нього, над балкою, шахта. Німа, навіть терикон не курить. Затоплена, або підірвана, або те й друге разом. Поминув одну хату, другу, десятую. Зайти до якоїсь та попросити їсти — страшно. До стукотняви у скронях, до вогню в щоках, до сліз! А тут якась жінка воду на коромислі несе від балки, вже у двір повертає.

— Дайте, тітко, напитися...

Овернула з коромислом і повними відрами, молода, блідолиця — теж, видно, не густо на столі, похитала головою, а очі суворі, спідлоба.

— Горенько моє! Пити йому... Світиться наскрізь, а ще — "пити".
Ходім у хату!

У хаті за столом (на нього з вікна падало сіре вранішнє світло, і в тому світлі парувала біла-пребіла, варена цілою картопля) сидів дід у рідкій сивій бороді, крізь яку просвічувалися деінде сині цяточки — шахтарські позначки навіки, та ще дві дівчинки. Всі троє тримали в пучках по дрібній довгастій картоплині, студили на них, присолювали і їли.

— Ось, приймайте до гурту що одного. Напитися, каже, дайте... — І до мене: — Сідай!

Дід мовчки посунувся і вказав рукою на сундучок біля себе. А дівчатка перестали їсти і дивилися, як їхня мати, спідлоба, прото не похмуро і не вороже, а з цікавістю.

Чи доводилося тобі, читачу, брати їжу з рук людей, які самі напівголодні? Якщо ні, то повір: це те, що є найтяжчого у світі.

Вийшов я з хати з теплими кишенями, бо в них була варена картопля. Вийшов украй пригнічений тим, що навіть подякувати як слід не спромігся: промимрив "спасибі" та й з хати,— і водночас підбадьорений: не пропаду!

Хазяйка провела аж за двір, а там сказала уже навздогін:

— Ти, синок, не бійся просити, як зголоднієш. Є — дадуть, а нема — в плечі не витурять. Не дрейф, чуєш?..

Може, то були ви, бабусю? Це ж тут, недалеко, і я знаю оцю вашу картоплю непоказну, що тривка, як хліб. А якщо й не ви, то все одно спасибі: за спогад про людей, що zostалися в серці назавжди.

Свідок — пам'ять

Шахти в цьому краї давні. Про це свідчать їхні терикони, п'яти-, шести-, а то й семиглаві. Найновіші — найвищі й, сказати б,

найстрункіші. Інші ж покриті глибокими (здалеку вони схожі на зморшки) ровами, що їх повимивали дощі, а ще інші нагадують далекосхідні сопки, в червоних ручаях згори й донизу — перегоріли, мабуть, іще до війни. Шахти ці відомі не лише в Донбасі, а й по всій країні. Хто не знає славетної "Кочегарки", де працював Микита Ізотов, або могутньої шахти ім. Леніна, або № 4-5 ім. Ізотова (раніше вона називалася "Нікітовка")? Про них та про багатьох вуглерубів, які працювали тут чи працюють зараз, не раз писалося в пресі, передавалося по радіо і телебаченню. А працює тут на кожній шахті по п'ять, шість, до семи тисяч робітників. За одну лише добу ізотовці, скажімо, наробують близько чи й більше 3500 тонн вугілля. Це три ешелони. І наробують не комбайнами (шар залягає під кутом 65 градусів, тобто майже вертикально, і комбайни тут поки що "не йдуть"), а відбійними молотками. Отож якщо уявити собі, що вугілля, кожна його грудочка добута не машиною, а рукою людини і що воно не гуде вниз

брила за брилою, а тече з-під кожного молотка — то густо, то ледь шурхотить, то зовсім змовкає, коли вибійник заходжується кріпити,— лише тоді стане зрозуміло, які довгі оті три ешелони...

Шахту № 4-5 відкрито десь на початку тридцятих років. Уже тоді на неї покладали великі надії і називали "Велетнем". А тут — війна...

Відродження почалося в сорок четвертому. Легко сказати: відродження. Насправді ж то була війна в тилу.

"Страшно навіть згадати,— розповідає в шахтній багатотиражці тодішній директор "Нікітовки" Михайло Борисович Ларченко,— в яких умовах доводилося працювати в ті роки нашим шахтарям. Більшість робітників проживало у висілку Зайцеве, підвозити їх було нічим — крім двох коней, ніякого іншого виду транспорту; хліб доставляти з міста теж нічим. Воду для їдальні возили із Залізної балки, а робітники милися в лазні неочищеною шахтною водою.

Перша зима застала нас зненацька. В четвертому стволі зумпфа не було, кліть з людьми заливало водою, не вистачало спецодягу. На шахті не було ніяких машин. І лише 1945 року, коли на шахту прибув нарком вугільної промисловості В. В. Вахрушев, ми одержали кілька старих насосів і дві автомашини... "

Починали з 60 тонн вугілля на місяць, себто один вагон за тридцять днів. А вже в 1946—1947 роках недавній фронтовик Олексій Коньков нарубав за місяць 640 тонн — десять вагонів. Він став Героєм Соціалістичної Праці.

Шахта оновлювалася, шахта багатшала на людей і техніку, шахта відкривала все нові й нові горизонти, від двохсот метрів до семисот тридцяти, вона ставала відомою. Але є в неї, як і в кожної шахти Донбасу, така сторінка історії, яку не можна перегорнути механічно і не можна забувати ніколи: одразу після визволення краю, і не рік, і не два

потому, на шахті № 4-5 "Нікітовка" з 450 робітників було половина жінок. І зараз, опинившись у вибої, серед вихорів пилюки, що так і жалить очі, важко собі уявити молоденьку тендітну дівчину чи жінку в оцьому чорному мороці з відбійним молотком у руках... Але так було.

Тож якщо доведеться зустріти вам у Донбасі жінку чи бабусю з надто великими руками у синіх міточках, вклоніться їй у душі — мовчки, бо захоплення вашого чи (ще гірше) розчуленості вона просто не сприйме. В кращому разі примружить на вас очі або зітхне.

Віктор

Його довелося "випрошувати", щоб одвезти на молодіжні збори, які відбувалися при шахті ім. Леніна. Там на нього вже чекали кореспонденти преси і телебачення. Віктор мав виступати. Але він був у лаві, і представники міськкому комсомолу звернулися до директора шахти № 4-5 Михайла Яковича Веденічева — людини спокійної, уважної до співрозмовника, голубоокої і лагідної (на шахті кажуть, що його ще не бачили сердитим і не чули від нього роздратованих інтонацій).

— Не дам я Віктора,— сказав директор, усміхаючись так доброзичливо, що аж не вірилося, ніби те сказано твердо.

— Михайле Яковичу!...

Йшлося про те, щоб підняти Віктора Довбиша на-гора ще до кінця зміни.

— Не дам. Як вилізе з шахти, тоді — будь ласка. А раніше — ні. Ми ж, розумієте, не даємо хлопцеві попрацювати так, як він уміє, а хочемо того чи ні, тільки заважаємо...

Трохи згодом він поглянув на годинник — був уже кінець зміни,— скопив усміхнені очі на прохача і зняв трубку:

— Поквапте Довбиша...

Потім вислухав кореспондента, хоч двері кабінету майже не зачинялися: той з тим, той з сим,— і часто дзвонив телефон.

— Людей хороших у нас багато,— сказав із тою-таки м'якою усмішкою, що говорив з усіма.— Не лише Віктор.— І почав перераховувати, радячись очима з присутніми:— Копичка Іван, Василь Супрун, Емеріх Добош, Олександр Парамонов, Михайло Масалов, Ільковський Едуард, Дмитро Кузнецов... Одне слово, всіх не перелічиш. Будете в шахті? От і добре. Придивитесь — самі побачите. Там усе видно.

Потім я згадував ці слова не раз: у вибої хоча й поночі, проте людину там найвидніше.

Хотя и свет не тот, что наверху,

Но ясен человек, как на духу,

—писав молодий донбасівський поет, колишній вибійник.

Мені вже було відомо, що Віктор Інокентійович Довбиш — заслужений шахтар УРСР, повний кавалер знаків "Шахтарська слава" — I, II і III ступенів, нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора, відмінник соцзмагання УРСР, член Української ради профспілок, депутат Донецької обласної Ради, що дев'яту п'ятирічку він особисто виконав за два роки й чотири місяці й, нарешті, те, що кілька днів тому його удостоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Отже, два роки й чотири місяці Віктор працював за двох. А були й такі дні, коли нарубував на зміну стільки вугілля, скільки його нарубало б вісім вибійників — 800% норми. Ясно, що самої лише сили, навіть коли б це був Ілля Муромець, тут замало. Ще Микита Ізотов свого часу сказав: не сила, а вміння — перш за все. Та й хлопці-вибійники не раз підтверджували істину: потрібні хист, спритність; до вугілля, до кожного шару має бути свій "підхід", а на слово

"талант" відповідали скептичними посмішками. Те означало, що вони вміють шанувати слово. Тут, либонь, і літераторам є чого повчитися.

Віктор вийшов на поверхню о чотирнадцятій. Навіть якби ви були й височенькі, то й тоді вам довелося б дивитися на нього знизу. Вдягнений у брезентову спецівку, гумові чоботи з коротенькими халявами "для вентиляції" та в касці, він стояв на морозі з добрячим вітром і не щулився, навіть плечем не повів, і казав, усміхаючись, ледь іронічно:

— Їхати отак, як стою? Та ні. Помиюся, перевдягнуся, тоді — будь ласка.

— Не треба, Вітю! Там тебе ждуть отакого — просто з шахти. Телебачення, розумієш? Не в службу, а в дружбу...

— Ні, позувати не буду. Я ж людина, а не цяцька.— І пішов до лазні, закіптюжений вугільною пилюкою так, що самі лише очі блищать, широкоплечий і незворушний.

Віктор сибіряк. Народився в Амурській області, там і виріс у селі з промовистою назвою: Державенка. Але батько часто розповідав йому, що походить їхній рід з Полтавської губернії Переяславського повіту. І не тільки розповідав, а й мріяв побувати разом із сином на землі дідів і прадідів. Та все ніколи, все робота. До того ж і світ неблизький.

Приїхав Віктор у Донбас 1960 року після служби в армії. Рік, щоправда, попрацював на шахті "Северная" тресту "Кемеровугілля". Кріпильником. А хотілося б самому рубати. Товариші порадили Донбас: там, мовляв, вибійників треба, ще й треба. І справді, на шахті "Нікітовка" Вікторові не відмовили взятися за молоток. Та й як відмовиш? Досить одного погляду, щоб переконатися: добрий хлопець, показний.

Це правда: самої сили вибійникові замало. Але ж правда й те, що людині слабенькій у лаві робити нічого. Відбійний молоток, що важить

близько дев'яти кілограмів, не олівець (до того ж працювати на крутому шарі доводиться одною рукою), а вугілля не розпушене поле. Його в прямому розумінні слова треба рубати.

Учив Віктора вже немолодий, досвідчений вибійник. Учив словом і ділом.

— Зарізав куток,— згадує Віктор ("куток" цей називається ще "нішею безпеки"),— закріпив його і сказав: "Сиди мені отут, дивися і слухай". Тоді рубав, кріпив і пояснював, що до чого. Добрий був рубака і вчитель. Я йому й досі вдячний...

У перші ж дні самостійної роботи в лаві норма одразу скорилася Вікторові, а згодом і півтори, і дві...

Ми часто чуємо: тямуца людина в роботі, беручка, щира і т. п. Це вдача. Та ба: вдачі замало, щоб стати видатним трударем. Тут потрібна найвища якість людського духу — самовідданість. Лише вона здатна відкрити людині її творчу снагу, ким би вона не була — вченим чи шахтарем, письменником чи вчителем, хліборобом чи артистом; лише самовідданість наповнює працю тим прекрасним змістом, який можна назвати громадянськістю. Тоді приходить благородна гордість за себе і своє покликання. Кажемо: благородна, бо знаємо ж іще й пиху, самозакоханість, отаке собі візантійство — ці недолугі замітники гордості, цю духовну кризу.

— Про мене самого писати і не заходжуйся,— сказав у балачці Віктор.— В нас усі добре рубають Не тільки я та ще десяток хлопців даємо план. Вибійників на шахті майже п'ятсот. Цього не слід забувати. А вихвалити одного не гарно і несправедливо.

У цих словах Віктора Довбиша не було й натяку на позу чи приховане хизування. В них чути було лише сувору правду людини, яка добре знає: усіх її товаришів щодень однаково б'ють протяги на стволі; всіх однаково

огортає хмара пилюги в лаві й сушить горло спрага, а пити треба стримуватися, щоб не сходити потом; і, нарешті, всі вони однаково ризикують — цієї правди теж нікуди не подінеш...

Якщо ви вперше потрапили на шахту, то будьте певні: служба безпеки не пустить вас під землю без провідника. А ще вам покажуть, як користуватися "саморятувальником": отак ось зривати кришку, отак ось надівати маску — доведеться нею користуватися чи ні, але ви мусите знати, як це робити. Потім вам дадуть у ламповій добре заряджений акумулятор з ліхтарем, два жетони, які вам треба буде вкинути при спуску та виході з шахти, холодну, як лід, флягу з газованою водою, зодягнуть у чисту спецівку — і щасливо.

На стволі уже зібралися шахтарі першої зміни, стоять тісним гуртом, щоб тепліше було. В руках у кожного пилочка-ножівка з залізним станком та сокира, а в декого ще запасні "зубки" для відбійних молотків поза реміняками. Хлопці здебільшого молоді, мовчазні, бо недавно зі сну, до того ж холодно: адже під брезентовою курткою піддягнена легенька сорочка чи теніска — у вибої буде жарко.

Та ось прийшла кліть — двоповерхова залізна споруда на канаті завтовшки з руку, і всі заворушилися. Тепер не гайся, рушай уперед разом з усіма, інакше тебе внесуть у кліть, стиснувши плечима з усіх боків. Штурмом береться кліть — і заради тепла, і щоб не зостатися часом. Тугенько стояти, але й затишно — і тілові, й душі: тут усім однаково, тут немає кращих і гірших, тут усі рівні. І хтось, гляди, пожартує під смішок із сусіда:

— Та не тремти, кліть розвалиш!

Потім сигнал — і кліть рушає вниз.

Поїхали.

Вам трохи похолоне в грудях од стрімкого руху вниз. Усе швидше й швидше... На стінах ствола зверху сивіє іній, нижче на них полискують патьоки води, а стужа тікає й тікає, і повітря стає теплішим і вологішим.

На глибині семисот з лишком метрів зупинка. Головний штрек. Металеве арочне кріплення, багато денного світла. Стоять вагони з лісом і породою. Ліс пахне сосновим духом. І знову прохолода. Стволові вдягнені, як і там, нагорі, тепло.

На головному штреку зміна розходиться, кожен шахтар поспішає до своєї лави. А поспішати треба, бо йти неблизько. Вікторові, приміром, 180 пікетів. Це більш, як три з половиною кілометри таки жвавої ходи вузькоколійкою, місцями залитою водою. Іди і поглядай угору, чи ніде не стримить з-під стелі уламок дошки на рівні обличчя, пильнуй уперед і озирайся назад, щоб вчасно розминутися з партією вагонеток, які тягне електровоз. Обіч колії труби, що ними під тиском у кілька атмосфер подається повітря для відбійних молотків. З труб деінде б'ють по ногах струмені і гучно шиплять. Їх так і називають: "шипуні". По другий бік вузькоколійки тече ровиком рудувата вода. Молодих шахтарів навчають: якщо ти заблудився у розгалуженні штреків (а воно таки досить складне), чимчикуй за водою, втрапиш якраз до ствола.

Віктор іде швидко. Кілька разів він нахиляється до води і занурює в неї сокиру — замочує. Він взагалі небалакує. Та й не до балачки, коли налягаєш на ноги, і чуприна під каскою вже змокріла.

Нарешті попереду з'явилися рухливі вогні: там працюють прохідники. Кінець штреку. Лава.

Для того, хто не бував у шахті, це слово звучить урочисто і картина уявляється велична: просторий вхід у високе підземелля, блищить-сяє при світлі ламп стіна вугілля і стоїть потужний гуркіт відбійних молотків... Ні. Насправді все набагато буденніше. Он угорі над вашою головою

квадратний отвір, трохи ширший за ваші плечі. Ото і є "ворота" до лави — гезенк.

Віктор знімає куртку і залишається в самій майці. Фляга з водою і "саморятувальник" — важенька-таки коробка на брезентовій лямці — також лишаються в штреку. Потім Віктор допомагає надіти респіратор так, щоб він щільно затуляв рот і ніс, і приставляє до гезенка дошку.

— Вперед, за мною. Тільки не спіши, щоб не зірвався. Деремося вгору, у "колодязь", густо закріплений стояками на зразок

зрубу. Каска раз по раз стукається об той зруб і вже не дуже міцно сидить на голові, ноги тремтять від напруги, руки хапаються за дерево, за товстий повітряний шланг, а проміння од ліхтарів на касках вихоплює вгорі ряди кріплень, і голубуватий морок здається нескінченний...

Оце і є лава, власне, перший її уступ. А вище другий, третій... Всього близько десяти. В кожному уступі — вибійник, віч-на-віч з вугіллям. Там уже дудукають молотки, шурхотить груддя вниз до грузоспускних гезенків.

Перше враження від вибою — тіснота. Товщина шару тут 60 сантиметрів, отже, від ґрунту до стелі ("покрівлі") три чверті. Оце і весь простір. Дивно, як у ньому поратися людині з таким богатирським зростом, як у Віктора. Однак він порається досить вільно і неспіхом. Підключив молоток, подивився, де і як покладено ліс для кріплення. А трохи вище, просто у вас над головою, уже стукотить немов крупнокаліберний кулемет, і поміж покаліченими тиском стояками шурхотить униз потік вугілля. То рубають в другому уступі. Віктор якийсь час прислухається, промінь його ліхтаря скерований униз: вугілля з-під "другого" не провалюється до гезенка, а все прибуває і прибуває. Значить, немає порожняка, і відвантажувальний гезенк закритий. Гукати про це вгору — даремна справа: за гуркотом молотків ніхто не почує.

Тоді Віктор бере товстий повітряний шланг і легко переламує його навпіл — мабуть, силачі так підкови гнуть!

Молотки вгорі змовкають.

— Що там? — чується глухо вдалля.

— Другий! — гукає Віктор.— Підожди, не рубай. Підсипаєш.

— Добро...

Згодом, зробивши стінку з поличок та дощок, Віктор гукнув:

— Рубай!

І знову гуркіт. Пішло вугілля.

Тим часом Віктор подався вниз, і за хвилину звідти почулися довгі черги його молотка. Уступ огорнула пилюга. Крізь неї тьмяно виднілося світло, долинав гуркіт, а в короткі перерви між ним було чути, що Віктор наспівує.

Зміна почалася.

Є чимало слів, якими можна виказати захоплення золотими руками людини, але саме по собі захоплення, тим паче щодо шахтарської роботи, мало важить. Скажемо тільки: Віктор Довбиш — великий майстер свого діла. Його манера рубати вугілля — а вона в кожного вибійника неповторна, як стиль,— схожа на потужну танкову атаку, перед якою безсила всяка оборона. І водночас скільки б ви не придивлялися, навіть маючи певний досвід, то й тоді не помітили б у роботі Віктора ні зайвої завзятості, ні надмірного напруження, ні тим більше прагнення продемонструвати себе.

Інший, кажуть хлопці-вибійники, трьома потоми сходить, а вугілля з-під молотка як тютюн з табакерки цяпає. Бо силою людина хоче взяти, іде в лобову. Віктор же достотно валить шар униз, горне його перед собою, так, наче молоток у нього стосильний. Недаремно ж у задокументованій оцінці його праці сказано:

"На основі хронометричних спостережень установлено, що на виймання кутка разом з кріпленням ("куток" — два квадратних метри вугілля) інші вибійники витрачають 59 хвилин. Віктор Довбиш — 25. У півтора раза швидше знімає він і решту смуги в уступі".

Можна було б називати багато рекордних і надрекордних тонн і цифр, описуючи новаторські починання, які належать Вікторові та його товаришам по роботі (зокрема Іванові Миколайовичу Копичці), але все це лише наслідок, а не причина. Причина глибока.

"Мене інколи просто вражає сила його вдачі,— говорить про Віктора парторг шахти Анатолій Григорович Панченко, сам колишній вибійник, людина життєрадісна і товариська.— Щойно ж немов піднявся на поверхню, помився й поїхав додому, а вже, дивися, знову на шахті: прийшов учити молодих вибійників у своїй-таки "Ізотовській школі". І вчити не лише теоретично. Розповісти неважко. Ні. Після лекції — у вибій, продовжувати навчання з молотком у руках. А йому ж завтра знову в першу зміну... "

Бувало й таке: сьогодні сесія міськради, на ній має бути присутній і Віктор. Безумовно, йому заплатять середній заробіток, можна б, здавалося, й не надолужити. А він виходить у нічну зміну і вранці, не спавши, просто з лазні — на сесію.

Тут причина, тут витoki Вікторового характеру. А від себе, суто людськи додамо: почесно бути Героєм, але й нелегко.

...Назад повертаємося повільніше, ніж зранку йшли до лави,— втома є втома. І Віктор, усміхаючись, розповідає, яка велика була піч у бабусі, там, в Сибіру, в селі Державинці, та які прекрасні казки перечув він у дитинстві. Розповідає — і ота його характерна поперечна зморшка на перенісці під крутим лобом, що за першої зустрічі здавалася трохи похмурою, тепер лише дужче підкреслює Вікторову добродушність і простоту. "Ми завжди такі, як ми є",— не раз відчуєте ви, побувавши в Донбасі. Такий і Віктор. Тільки він про це йе скаже, це треба зрозуміти.

— Не дуже я тобі заважав в уступі, Вікторе?

— Не дуже. Тільки очі сліпив своєю лампою.

Ідемо "за водою", до ствола. Звідти вже дихає прохолода. На-гора!

Світле це слово, їй-право. Так і сяє воно сонцем...

Василь Васильович

— Сьогодні на моєму робітничому календарі 1976 рік. На-гора видано мною п'ять ешелонів надпланового вугілля,— сказав у одному з виступів Василь Супрун, Василь Васильович, як його шанобливо звуть на шахті і молодші, й старші.

Зодягнений з неабияким смаком, навіть елегантно, стрункий і гарний з лиця, Василь справляє враження добре натренованого спортсмена-гімнаста, а ще людини освіченої, яка не позичає ні чужих міркувань, ні образу, якщо він потрібен у розмові: колись він починав з поезії і навіть надрукував кілька віршів. Тільки руки, складені на колінах, густо подзьобані дрібними синцями, виказують у ньому шахтаря. Та ще й неабиякого: Василь нагороджений дипломом "Майстер — золоті руки". В двадцять шість років — наймолодшим на шахті — він одержав орден Трудового Червоного Прапора, затим кілька дипломів персонального переможця соцзмагання, два знаки "Шахтарська слава", більш як

двадцять грамот та почесних грамот — за відмінну працю, відмінну службу в армії і навіть за взірцеве виховання дітей у піонерському таборі шахти № 4-5 ім. Ізотова. Але серед усіх грамот є одна, найбільш промовиста: в день суботника на честь 103-х роковин від дня народження В. І. Леніна Василь Супрун виконав норму на 1160% — трохи не за дванадцятьох вибійників!

Вони довгий час рубали в парі — одну зміну Віктор Довбиш, другу Василь. І п'ятирічку виконали майже одночасно. Впритул за ними, і наслідуючи їх, ішли Емеріх Добош, лагідний закарпатець з м'якеньким "л" у мові; Михайло Масалов, крутоплечий, трохи повільний у рухах ("Скільки років працюємо разом,— каже Василь Супрун,— а коли миємося в лазні, не надивимося на Михайла: плечі широченні, м'язи крупні, гарно окреслені. Силач!"); Едуард Ільковський — людина за багатьма свідченнями залізної волі (коли загинув старший Ільковський, Володимир Вячеславович, родичі вмовляли Едуарда кинути шахту, але він пішов рубати вугілля на ту ж ділянку, де рубав брат); Парамонов Олександр, Дмитро Кузнецов, про якого Віктор Довбиш каже: "Прохідник номер один".

Василь Васильович рубає красиво, сказати б, інтелектуально. Зубок його молотка, здається, ледь-ледь торкається шару — в одному місці, в другому, в третьому... І раптом довга черга, молоток майже по саму ручку йде у вугілля — й за кілька секунд униз летить метрова брила. Потім знову коротка розвідка — і знову брила! Тільки синювато-чорна курява клубочиться там, де щойно була блискуча стіна. Куряву ту швидко витягає вентиляційний вітерець. Можна зняти респіратор, тим більше що по сусідству вгорі ніхто не рубає, не підкурює. А Василь уже заходжується кріпити. Чиргикає пилочка, пахне сосною — не надихаєшся. І пісня. То Василь підмугикує, підбиваючи стояк. Дуже знайома пісня: ми-бо з Василем земляки, з одного села, і ще з дитинства знаємо пісні нашого краю.

Вчора згадували спільних знайомих, усіх Василевих родичів, наші луки, річку тиху... Та все ж найвеселіший спогад — Василів дід по матері,

Свирид. Був він із себе непоказний — низенький, сивий і штани до самої смерті носив на очкурі. Проте, навіть старенького, Свирида побоювалися всі на селі силачі. Він був жилавий і силу мав неймовірну. Ідеш, бувало, з лугу з в'язкою осоки долівку потрусити, гульк — супиться од річки копиця сіна... Аж моторошно: наче вона сама собі йде. Вибралася на піщаний косогір, стала біля Свиридової повітки, осіла на землю, і з-під неї виходить Свирид, сивий, як лунь, утирається рукавом...

— Оце уяви собі,— озивається Василь,— скільки стояків виставляю я і скільки затяжок покладу за двадцять п'ять років роботи в шахті... Цілий Брянський ліс!

Василь працює по пояс роздягнений, і мені видно кожен його м'яз — напружений і сильний. Дарунок діда Свирида? Чи, може, батьків, чиє місце в шахті заступив Василь?

— Можна, Василю, спробувати рубать?

— А чого ж — можна.

У перші півтори-дві хвилини молоток видається не таким уже й важким, а трохи згодом — двопудовою гирею. Він виламує руку, сапає, пурхає, увійшовши вище зубка у вугілля, і несила вирвати його звідти, і не тільки грудка — грудочка з-під нього не падає. Налягаєш на нього вже обома руками, помагаєш плечем — дарма. За п'ятнадцять хвилин роботи — лантух вугілля. А дихати вже нічим, серце мало не вискочить, ноги й руки тремтять...

— Нічого, це тому, що не звук,— заспокоює Василь.— Та й вугілля тут міцне, не дуже-то вчешеш. У нас є така приказка: де саме вугілля валиться, там вибійник легко славиться. Всякі трапляються шари, і всі їх треба брати.

Вгорі уже закріплено, і Василь знову береться за молоток, знову гухкають униз брили і чути вже інший знайомий мотив.

По дорозі до лави — відстань до неї від ствола приблизно така ж, як і у Віктора Довбиша,— Василь казав:

— Обіцяють нас підвозити по штреку. О, тоді не та буде макуха! А зараз, поки доплуганишся до лави, вже й настрої не той. Настрій у нашій роботі, як і у всякій іншій, зрештою,— головне. На фабриках, заводах заради настрою розводять квіти в цехах, стіни фарбують у приємні кольори... А в нас колір один — чорний. Нам лишається тільки одне: психологічна естетика. Ось походи по нарядних і послухай. Там бурчать, там сваряться... А цього робити не можна. Яка вже потім робота, коли настрої тобі зіпсовано. У мене в бригаді так заведено: жартувати — жартуй, тільки не ображай, по ділу говори. А сваритися — зась. Є в нас у бригаді один милий об'єкт для жартів — Валя Боровков, ярославський сам. Кажемо йому, серйозно так: "Ай-я-яй, старієш, брат, старієш... Пора женитися". А він же ще юначок. Червоніє, соромиться та: "Ну, что вы, ребята, я еще ничево". І котить свої кругленькі "о", як обручки.— Василь усміхнувся (добре в нього виходить імітація) і додав: — Я його вчив рубати. Залишав "після уроків" і вчив. Хороший з нього роботяга вийшов, просто добрячий...

Василь Васильович — також інструктор при шахтній "Ізотовській школі". І, певно, не один учень цієї школи рубатиме вугілля так ювелірно, як учителі". А йому ж іще тільки тридцять три роки!

Якось я обмовився, що не бачу, не відчуваю ще, як писатиму про шахту, про хлопців.

— Та як,— озвався Василь, помовчавши таки довгенько,— перш за все не пиши красиво. Не треба гучних слів. А то, буває, приїде котрийсь літератор чи журналіст, повештається, подивиться, тоді як напише... Наче про легендарних героїв. Таке, знаєш, неприємно читати. Просто

напиши, як є. Не підставляй п'єдесталів.— І подав флягу з холодною водою.— Пийнеш?..

Скільки разів за життя доводиться нам сходитися з добрими людьми чи товариством — у школі, в армії, вузі, на роботі, а потім розлучатися з ними, несучи в серці добру і тиху печаль, що не раз повернеться до нас у спогаді. Таких людей сотні й тисячі. Сотні й тисячі спогадів. Отож не раз і не два згадається мені, як ти, Вікторе, з доброю твоєю Ніною лікували мене від простуди медом та малиною, як частували сибірськими пельменями з юшкою; згадається й п'ятимісячний Інокентій, що ти міг би, Вікторе, посадити його на свою простору долоню і носити отак перед собою, як найдорожчий скарб.

Не раз і не два згадається мені, Василю, твоя мудра мова і товариська відвертість, якої не так-то вже й багато в житті.

А ще бачу я і довго бачитиму шахтарську ранкову зорю після третьої зміни, коли на дереві кожен листочок мовби вималюваний тонким пензлем, коли далина така прозора, що ковилу в степу видно, і тиша така, і повітря таке, що рукам крильми хочеться стати.

Тож хай світить вам, хлопці, щодень ясна і пахуча, як білий налив, ранкова зоря.